

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО
ПЕДАГОГА**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(9-10 листопада 2020)**

Херсон
2020

Муковіз О.П. Дистанційне навчання майбутнього вчителя початкової школи як передумова якості професійної діяльності педагога-практика на інформаційно-комунікаційній основі.....	335
Мхитарян О.Д. Особливості організації пізнавальної діяльності майбутніх словесників засобами ІКТ	342
Нагрибельна І.А., Сугейко Л.Г., Мельничук Ю.Ю. Стилiстична компетентність у лiнгводидактичній пiдготовцi фахiвця вищої школи.....	349
Нагрибельний Я.А. Педагогiчна спадщина Iвана Зязюна в пiдготовцi сучасного вчителя.....	356
Огурцова С.О. Сучасні аспекти реалізації управлінської діяльності початкової школи.....	360
Онищенко І.В. Упровадження ідей дитиноцентризму в освітній процес Нової української початкової школи.....	365
Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г., Гайдаєнко І.В. Методи, прийоми, засоби і форми виховання мовної особистості підлітка.....	372
Петрусенко Г.О. Зміст, форми та методи формування громадянської свідомості молодших школярів засобами українознавства.....	378
Полевiкова О.Б., Цюпак І.М., Швець Т.А. Партисипативність як теоретичне пiдгрунття iнновацiйного пiдходу до фахової пiдготовки майбутніх педагогiв.....	384
Попович А. С. Інтерактивні технології навчання на заняттях зі стилістики української мови в закладах вищої освіти.....	391
Присяжнюк А.О. Формування іншомовної компетентності у техніці читання.....	397
Прокопенко С.О. Проблема комунікативної компетентності сучасного вчителя початкової школи.....	402
Пруняк В.В. Реалізація принципів наступності і перспективності у процесі вивчення молодшими школярами морфеміки і словотвору	406
Раєвська І.М. Аспекти пiдготовки майбутніх учителiв початкової школи до формування математичної компетентності у молодших школярів.....	412

М.І. Пентилюк,

Т.Г. Окуневич,

І.В. Гайдаєнко

МЕТОДИ, ПРИЙОМИ, ЗАСОБИ І ФОРМИ ВИХОВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Входження України в європейський освітній простір зумовлює розбудову національної системи освіти, її модернізацію, спрямовану на підготовку молодого покоління до активної життєдіяльності в якісно нових умовах сьогодення. Розв'язання цієї проблеми потребує усталеної системи організації виховної роботи в освітніх закладах, нових напрямів розвитку мовної і літературної освіти й урахування загальноєвропейських рекомендацій з питань виховання мовнокомунікативної особистості.

Проблема розвитку та виховання мовної особистості в Україні належить до найбільш актуальних соціальних аспектів суспільного життя і потребує наукового обґрунтування сутності основних чинників цього процесу, оскільки саме новому поколінню – сучасним школярам – належить майбутнє України, а зберігати надбання предків, утверджувати нову національну культуру, неможливо без знання української мови, без любові та пошани до неї.

Провідне місце в духовно-інтелектуальному розвитку особистості посідає гуманізація виховного процесу, важливим складником якого є питання технології виховання особистості, зміст якої впливає із методології виховання, системи методів, прийомів, засобів і форм виховної роботи в школі, зокрема на уроках української мови і літератури та в позаурочний час. На думку С. Максимюка, «основною рушійною силою процесу виховання особистості учня є суперечності, що виникають між набутим досвідом поведінки і новими цілями та можливостями» [4, с. 222]. Актуальність вивчення методології виховання зумовлена низкою суперечностей:

- багатим арсеналом методів виховання (І.Бех, Н. Волкова, Н. Мойсеюк, С. Максимюк, В. Омеляненко, А. Кузьмінський та ін.) та обмеженим

використанням їх у практиці роботи учителів і вихователів;

- традиційними уявленнями про методологію виховання особистості і потребою часу розширити ці уявлення шляхом збагачення їхніх знань новими науковими дослідженнями;

- традиційною системою навчання і виховання, орієнтованою на засвоєння системи знань і виховних правил, та об'єктивною потребою застосування їх у повсякденній комунікативній діяльності учнів.

Ці суперечності впливають на методологію виховання і своєю чергою викликають суперечності в практиці виховної роботи.

Методологічна основа виховання мовної особистості досі залишається здебільшого об'єктом наукових досліджень педагогів та лінгводидактів і не набула широкого впровадження в практику освітніх закладів, що звужує уявлення про розмаїття методичного інструментарію виховної роботи в сучасній школі та функційні можливості освіти загалом. Нерідко в практиці виховання використовуються розрізнені форми і методи, часом надмірна кількість їх не дає позитивного результату: учні залишаються байдужими до тих виховних заходів, які організовує вчитель-словесник чи класний керівник. А головне у вихованні мовної особистості – поєднати навчальні й виховні дії впливу на учнів, зробити їх зацікавленими співучасниками цього процесу.

Отже, виникає необхідність з'ясувати методологічні засади відбору й застосування методів виховання у поєднанні їх з методами навчання.

Для висвітлення цих засад необхідно розкрити значення поняття «методологія». За філософським словником, методологія – 1) вчення про методи пізнання та перетворення дійсності; 2) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в певній науці. Загальним методом розвитку наукового пізнання є матеріалістична діалектика, методологічна функція якої реалізується через систему закономірностей і принципів [9, с. 373–374].

В «Енциклопедії освіти» визначає методологію як одне з найбільш невизначених, багатозначних і навіть суперечливих понять. Розрізняють кілька рівнів методології: зміст першого рівня – це філософське знання; другого –

загальнонаукова методологія (системний і діяльнісний підходи, характеристика різних типів досліджень); третього – конкретна наукова методологія, тобто сукупність методів, принципів дослідження, які застосовуються в тій чи тій спеціальній науковій дисципліні [Енциклопедія освіти, с. 498]. Для нашого дослідження найбільш прийнятним є третій рівень, оскільки саме він дає змогу визначити методологічні засади виховання учнів загалом і мовної особистості зокрема. Методологічні засади, на нашу думку, мають відбивати загальнофілософські уявлення про теорію й методику виховання особистості, закономірності та методи, зв'язки їх з принципами виховання.

Аналіз наукових досліджень останніх років засвідчив, що в теорії і практиці виховання особистості важливу роль відіграють механізми виховання (Н. Волкова, В. Галузяк, С. Максимюк, Н. Мойсеюк, М. Сметанський та ін.), що забезпечують існування певних закономірностей виховного процесу (В. Галузяк, С. Гончаренко, С. Максимюк, М. Сметанський та ін.).

Принципи виховання (І. Бех, С. Гончаренко, Я. Коменський, А. Кузьмінський, О. Любар, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Цимбалюк та ін.) як механізми і закономірності активно впливають на виховання особистості й мовної зокрема, що реалізуються насамперед на уроках української мови та літератури й інших гуманітарних дисциплін, у позакласній і позашкільній роботі; вибір / відбір методів і прийомів як способів розв'язання виховних завдань й активного впливу вчителя / вихователя на учнів.

Визначені вище методологічні засади, на наш погляд, мають низку переваг: забезпечують гуманізацію виховання мовної особистості; спрямовані на особистісно орієнтоване виховання; завдяки ним легше визначити роль гуманітарних дисциплін, насамперед української мови і літератури у навчально-виховному процесі; сприяють ефективному вибору й застосуванню методів, прийомів, засобів і форм виховної роботи.

К.Ушинський, обґрунтовуючи принципи, методи, засоби і форми виховання, наголошував, що вихователі мають добре знати особливості

розвитку учнів. «Якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, – писав учений, – то вона повинна попереду пізнати її також у всіх відношеннях [8, с. 28].

У педагогічній літературі є чимало трактувань поняття «методи виховання». Так, В. Омеляненко і А. Кузьмінський методи виховання розглядають як способи впливу вихователя на свідомість, волю та поведінку вихованця з метою формування в нього стійких переконань і певних норм поведінки [6, с. 197]». Подібне визначення подає С. Максимюк: «Метод виховання – спосіб впливу на свідомість, почуття, волю, поведінку і систему відносин учня з метою формування активних громадян України» [4, с. 307]. Отже, методи виховання – це способи морального впливу на учнів, взаємодії і взаємозв'язку між учителем і вихованцями, спрямовані на формування в останніх сталих поглядів, переконань та навичок дотримання норм поведінки у міжособистісних контактах і взаємостосунках.

В. Галузяк і М. Сметанський розглядають методи виховання як «способи прямого й опосередкованого впливу виховання на свідомість, почуття і поведінку вихованців із метою розвитку в них бажаних якостей, ціннісних орієнтацій, навичок і переконань» [1, с. 308]. Прямий вплив вихователя на вихованців здійснюється в процесі безпосередньої взаємодії з учнями через дискусії, поради, покарання, заохочення тощо. Опосередкований – засобами доцільної організації соціального та предметного оточення вихованців (організація колективних видів діяльності, регулювання міжособистісних стосунків у колективі та ін. [Там само]. М.Фіцула під методами виховання розуміє «способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки» [10, с. 330].

Найбільш повне визначення методів виховання подає «Український педагогічний словник»: «Методи виховання – сукупність загальних способів розв'язання виховних завдань і здійснення виховних взаємодій, способів взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованих на

досягнення цілей виховання; сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, які використовуються в процесі формування особистісних якостей учнів для розвитку їхньої свідомості, мотиваційної сфери й потреб, для вироблення навичок і звичок поведінки й діяльності, а також їх корекції і вдосконалення» [2, с. 206].

Отже, методи виховання – це способи досягнення чи розв’язання конкретного завдання вихователем на основі впливу на особистість учня в процесі міжособистісної діяльності і взаємозв’язку. Це своєрідна система виховних засобів і прийомів, принципів, що діалектично взаємопов’язані, взаємозумовлені діяльністю учителя й учнів, яка застосовується для розв’язання низки завдань, спрямованих на виховання мовної особистості.

У цьому ключі слушну думку висловлює Н.Мойсеюк, вважаючи, що метод виховання «означає не тільки спосіб, шлях впливу на вихованця, а й спосіб спільної діяльності, спільний шлях досягнення бажаної мети виховання» [5, с. 450]. На наш погляд, методи виховання – система способів взаємодії учасників виховного процесу (вихователя і вихованців) з метою усвідомлення останніми морально-ціннісних орієнтирів, своєї соціальної місії і набуття позитивних якостей особистості у своєму становленні й розвитку.

Методи тісно пов’язані з прийомами виховання, як цілого і його частин. Як стверджує М.Фіцула, «прийом виховання – частина, елемент методу виховання, необхідний для ефективного застосування методу в конкретній ситуації» [10, с. 330]. Методи і прийоми виховання органічно пов’язані з методами навчання як «упорядковані способи взаємопов’язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв’язання навчально-виховних завдань» [2, с. 206]. Для нашого дослідження це особливо важливе, оскільки виховання мовної особистості здійснюється як на уроках української мови та літератури, так і в позакласній роботі, внаслідок чого відбувається взаємодія методів і прийомів навчання і виховання.

Учені відзначають, що «методи і прийоми виховання є своєрідними інструментами в діяльності педагога. Але для ефективності застосування їх

необхідно використовувати певні засоби – надбання матеріальної і духовної культури (художня література, радіо, телебачення, кіно, образотворче мистецтво, архітектура та ін.), форми та види виховної роботи (бесіди, збори, ігри, спортивна, гурткова робота, конференції та ін.), що використовуються у процесі дії того чи того методу» [6, с. 197].

Засоби виховання різняться від методів і прийомів тим, що прийом – це одиничний вплив на вихованця, а засіб – сукупність прийомів. Наприклад, спілкування мовців – засіб виховання, а репліка в діалозі – прийом. Невипадково Н. Мойсеюк розглядає методи виховання у взаємозв'язку з прийомами і засобами [5, с. 448].

Засобами виховання є слово, книга, гра, праця. Вони супроводжують методи і представляють сукупність прийомів. Як відомо, основним засобом виховання є спілкування, без якого не можливе становлення мовної особистості учня. А навички спілкування формуються засобами української мови і літератури як шкільних предметів, що лежать в основі виховання учнів основної школи.

Більшість дослідників надають перевагу словесним методам, зокрема впливу на особистість (мовну і мовленнєву), про що слушно писав В.Сухомлинський: «У руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора...» [7, с. 5]. У вихованні мовної особистості засобами української мови і літератури важливу роль відіграють методи, вправління, прикладу, створення виховуючих ситуацій, які в комплексі з навчальними методами сприяють вихованню гармонійно розвиненої, духовно багатой мовної особистості підлітків.

Реалізацію змісту виховного процесу забезпечують не тільки методи, прийоми, засоби, але й форми виховання. Як стверджує Н.Мойсеюк, «форма виховання – це зовнішнє виявлення процесу виховання» [5, с. 475]. Учені виділяють різні групи форм організації виховання: індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні і масову (Н.Мойсеюк, у С.Максимюк, С.Шацький,

П.Блонський, М.Фіцула, Б.Кобзар та ін.); позаурочні (позакласні) і позашкільні (М.Фіцула, С.Максимюк, Волкова, Н.Мойсеюк, В.Сухомлинський та ін.), які широко використовуються вчителями-словесниками в основній школі.

Отже, методологічною основою виховання мовної особистості учнів основної школи є уміле застосування учителями / вихователями в навчально-виховному процесі методів, прийомів і форм виховання, а його засобами є українська мова і література.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка : навч. пос. Вінниця : Книга-Вега, 2003. 416 с.
- 2.Гончаренко С.І. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 374 с.
- 3.Енциклопедія освіти. К. : Юрінком Інтер, 2008.
4. Максимюк С.П. Педагогіка : навч. пос. К. : Кондор, 2005. 667 с.
- 5.Мойсеюк М. Педагогіка : навч. пос. К. : 2007. 656 с.
- 6.Омельяненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання : навч. пос. К. : Знання, 2008. 415 с.
7. Сухомлинський В.О. Щоб у серці жила Батьківщина. К. : Рад. школа, 1965.
8. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х т. К. : Рад школа, 1983. Т. 1. 496 с.
9. Філософський словник. За ред. В.І.Шинкарука. вид. 2-е, переробл. і доповн. К. : Головна редакція УРЕ, 1986. 800 с.
10. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. пос. К. : Академвидав, 2009. 560 с.

Г.О.Петрусенко

ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства, що пов'язаний з процесами демократизації та гуманізації всіх сфер суспільного життя, важливим предметом наукового аналізу постає проблема формування